

Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi¹

Yasemin MAMUR İŞİKÇİ²

Selma KARATEPE³

Özet

Bu araştırmada çocuk ve çocuk hakları ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve ortaya konulduktan sonra Türkiye’de çocukla ilgili devlet politikalarının dönemsel gelişimi incelenmiştir. Çalışma, amaç bağlamında betimsel bir çalışma niteliğindedir. Çocuk haklarının Türkiye’deki durumu ve sorunlara yönelik geliştirilen sosyal politika uygulamalarını açıklamayı hedeflemektedir. Bu yönden bu araştırmada çocuk olgusu, çocuk hakları, Türkiye’de günümüze kadar çocuklara yönelik izlenen devlet politikalarının dönemsel gelişimi ve Türkiye’de çocuk haklarının mevcut durumu konusunda doküman taraması yapılarak “*betimleyici (descriptive) yöntem*” kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, bundan sonra çocukları konu alan bir sosyal politika da hem çocukların korunması, eğitilmesi, yaşatılması gibi temel sorunların giderilmesi gerektiği hem de çocuğu “özgürleştirici, yetkin kılıcı, karar verici” önlemlerin alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Sosyal Politika, Türkiye

The Development of the Social Policies Aimed at Children in Turkey Over Time and Historical Analysis

Absract

This paper aims to present a conceptual and theoretical framework of children’s rights and an evaluation of the development of social policies for children in Turkey over time by describing the state of children’s rights in Turkey and the social policy practices developed for problems related with children’s rights. In this regard, documents relating to the case of children, children’s rights, the development of Turkish social practices aimed at children to date, and the current state of children’s rights in Turkey have been reviewed and presented using descriptive methodology.

According to the findings of the study, it can be suggested that future social policies for children should focus on resolving fundamental issues, such as the protection and education of children, as well as taking liberating measures that could help children to gain competence and the authority to make decisions.

Key Words: Children, Social Policy, Turkey

¹ Bu makale Yasemin MAMUR İŞİKÇİ tarafından İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yapılan doktora tezinden üretilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

³ Prof.Dr. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

1.Giriş

Çocukluğa verilen anlam ve toplumun çocuğa bakış açısı, yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucu zaman içinde değişmiştir. Nitekim Ortaçağ döneminde, insanlık, çocuğu sadece “küçük insan” olarak görüp “çocuğa ve çocukluk kavramına” özel anlamlar yükleme gereği görmemiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise, özellikle burjuva ailelerinde çocuklar için oyunların, oyuncakların ve giysilerin ortaya çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. Böylece “çocukluk” kavramı ve kurmacası oluşturulmuştur. Bu gelişmelerin ortaya çıkmasında Rönesans ve Aydınlanma dönemleri ile birlikte bireycilik kavramının ön plana çıkmasının etkisi büyük olmuştur.

Diğer taraftan, çocukluk fikrinin toplumsal bir kurgu olarak oluştuğu Rönesans ve Aydınlanma sürecinde, çocuğa yönelik ilginin artması, çocukların korunması yönünde ilk sosyal politika uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu döneme kadar toplumun hayırsever kurumlarının uğraş alanı olan çocukların korunması sorunu bundan böyle hukuksal ve kurumsal olarak devletin sorumluluğu altına girmiştir. Bu gelişmeler çocukların kimsesizlikten, kapitalist üretim sürecinin uygunsuz koşullarında sınırsızca ve denetimsiz bir şekilde çalıştırılmalarından kısmen de olsa koruyabilmiştir.

Bununla birlikte çocukluk, kapitalizmin beraberinde getirdiği sorunlardan tamamen uzaklaşabilmiş değildir. Dahası, küreselleşen dünyanın postmodern toplumunda yeni tehditlerle karşı karşıyadır. Günümüzde çocuklukla yetişkinliğin giderek birleşmekte olduğunu görmek mümkündür. Nitekim, bugün yaşanan toplumsal gelişmeler sonucunda “yetişkinleştirilmiş çocuğun” doğuşundan bahsedilmektedir. Bu bağlamda çocuk bir bakıma yetişkin dünyasına ait tüm sorunların taşıyıcısı durumuna gelmiştir.

Nitekim, kapitalizmin evrilmesiyle tarihsel süreç içinde gelişen çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları sayesinde çocuk bedenleri üzerindeki emek sömürüsü görelî olarak hafiflemiş olabilir. Ancak, bu durum, çocukluğun kapitalizmin yarattığı yeni sömürü alanlarına sürüklenmesine engel olamamıştır.

Günümüzde ekonomik sorunlar nedeniyle bazı çocukların temel gereksinimleri karşılanamazken kimi çocuklar da çalışmak için sokağa itilmekte ve hatta bazıları da suçta sürüklenmektedir. Diğer yandan ekonomik ve sosyal haklardan yararlanmada yaşanan dengesizlikler bu çocukların eşit nitelikte eğitilmiş sağlıklı bireyler olarak yetişebilmelerinin önünde engeller oluşturmaktadır.

Bu bakımdan sosyal devlet, toplumun en zayıf kesimini oluşturan çocukların mağduriyetlerini gidermek adına ekonomik, sosyal kültürel ve hukuki önlemleri almakla yükümlüdür. Bu araştırmada öncelikle çocuk ve çocuk hakları ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve ortaya konulduktan sonra Türkiye’de çocuklara yönelik sosyal politikaların dönemsel gelişimi incelenmiştir. Ancak bu tür bir irdelemeye geçmeden önce, çocuk ve sosyal politika kavramlarının açıklanması ve aralarındaki ilişkinin ortaya konulması gerekir.

2. Çocuk ve Çocukluk Kavramları

Çocukluk, sadece bir büyüme süreci değil, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim açısından karmaşık dinamikler içeren oldukça özel bir dönemdir. Bu bakımdan çocuk ve çocukluk kavramlarının değişik yönlerden de ele alınması gerekir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde; anne karnında ya da bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde olan insan yavrusu olarak ifade edilmesine rağmen, çocukluğun hangi yaş aralığını kapsadığı konusu her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve hukuksal sistemlerine, hatta aynı toplumun hukuk düzeninin çeşitli dallarına göre değişkenlik göstermektedir. Bu bakımdan bu başlık altında “çocuk” kavramının sosyolojik, psikolojik ve hukuksal açıdan ne anlam ifade ettiği üzerinde durulması gerekir.

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde geleneksel ve modern toplumların çocukluğa yönelik değerlendirmelerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Geleneksel toplumlarda çocukluk dönemi çabucak bitirilmesi gereken neredeyse gereksiz bir dönem olarak kabul edilir. Buna karşın modern toplumlarda çocukluk döneminin, yetişkinlerden farklı kendine özgü biyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri olması nedeniyle yetişkinlerden daha farklı ihtiyaç ve beklentilerinin olduğu çok özel bir aşama olduğu düşünülmektedir.

Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ise çocuk gelişimi dört döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem 0-2 yaş arası *Bebeklik dönemi*, ikinci dönem, 3-6 yaş arasını kapsayan *okul öncesi dönem* üçüncü dönem ise 6-12 yaş grubunu kapsayan ve erginliğe kadar süren *son çocukluk dönemi*dir. Son dönem ise 12-18 yaş grubunu kapsayan ergenlik dönemidir (Aydoğmuş vd., 2006).

Hukuksal olarak, çocukluğun başlangıcı ve bitişi konusunda her hukuk düzeni farklı düzenlemelere gitmiştir. Roma ve İslam Hukukuna dayanan toplumlarda bedensel ve cinsel olgunluğa ulaşmakla, modern hukuk sistemlerine dayanan toplumlarda ise fikri olgunluğa ulaşmış olmakla çocukluğun biteceği varsayılmaktadır.

3. Sosyal Politika Kavramı ve Sosyal Politika Aracı Olarak Devlet-Çocuk İlişkisi

Sosyal Politika, endüstrileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş kazası, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi sorunlara karşı işçileri korumak ve onlar için bazı önlemleri hayata geçirmek üzere alınan tedbirleri ifade etmek için ilk kez Almanya'da kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu biçimiyle öncelikle, emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin ve eşitsizliğin iyice su yüzüne çıktığı endüstrileşen toplumlara özgü bir politika olarak ortaya çıkmakta ve temel amacı da yükselen emek-sermaye çatışmasını azaltmak olmaktadır (Koray, 2008: 33).

Sosyal politika uygulamaları önceleri zor ve sağlıksız çalışma şartlarında bulunan işçilerin durumlarını iyileştirmeye yönelik tedbirler şeklinde ortaya çıkmış olsa da kapsamı ve uygulama alanı genişlemiştir (Erkan, 1989: 37). Özellikle II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan açlık, sefalet, evsizlik gibi sorunların yanında savaş sonrası soğuk savaş döneminde ekonomik ve teknolojik gelişmenin sürdürülmesi nedeniyle, sosyal politikanın kapsadığı gruplar ve sorunlar çeşitlenerek genişlemiştir. Böylece günümüzde sosyal politikalar, işçilerin yanında kadınları, çocukları, yaşlıları, göçmenleri hatta çevre sorunlarını da içeren daha geniş bir disiplin haline gelmiştir.

Sosyal politikanın ortaya çıkışı Sanayi Devrimi ile yakından ilgilidir. Nitekim, “toplumsal yapının en temel birimi olan aile, Sanayi Devrimi’nden sonra giderek küçülmeye başlamıştır. 1800’lerden itibaren ailenin işlevi, kompozisyonu, hayat döngüsü ve ebeveynlerle çocukların rolleri geleneksel yapılardan yavaş yavaş farklılaşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma aileden ayrılıp fabrikalara girmiştir” (Manning ve Shaw’dan akt. Şenkal, 2005: 36). Beraberinde kitle üretimini getiren Sanayi Devrimi sırasında ekonomik güçlerini kaybeden küçük sanat yaşamının usta ve kalfaları ile topraklarını terk ederek fabrikaların bulunduğu bölgelere göç eden çiftçiler, yeni oluşmaya başlayan fabrika sanayinin vasıflı ve yarı vasıflı işgücünü oluşturmuşlardır. Tokol (2000:4), Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal yapıda meydana gelen bu büyük değişimi şu şekilde ifade eder;

Sanayi Devrimi ile birlikte yeni sosyal sınıflar ortaya çıkmış, var olan sosyal sınıf, zümre ve sosyal tabakalar değişime uğramıştır. Üretim araçlarına sahip olmayan, emeği satarak veya kiralayarak ücret adı altında gelir sağlayan, bu gelirden başka geliri olmayan yeni bir sanayi işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Yeni sanayi işçi sınıfı ilk çağdaki kölelere ve orta çağdaki serflere göre kişisel özgürlüğe sahip olmakla birlikte, yeni çalışma koşulları içinde büyük bir güvensizlik içinde kalmıştır (Tokol, 2000:4).

Bu durumu Sidney Pollard başka bir biçimde şöyle tanımlar "*Modern sanayi işçisinin güneşli bir bahçede yetişmesine izin verilmiyordu. O bir ateş üstünde güçlü çekiç darbeleriyle dövülüyordu*" (Hopkins'den akt. Uzun, 2000: 203). Görüldüğü gibi, yaşanan bu hızlı sanayileşme sürecinde, fabrika ve atölyelerde çalışanların işyerindeki durumu olumsuz yönde değişme göstermişti. Nitekim, işçi sınıfı, iş yoğunluğuna, sağlıksız yaşama ve çalışma koşullarına karşın ekonomik ve siyasi haklardan da mahrumdu.

Sosyal politika, devletin vatandaşlarına olan sorumluluğu ve görevleri kapsamında, sağlık, eğitim, diğer sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar, sosyal güvenlik mekanizmaları, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadeleyle yönelik sosyal yardım programları gibi pek çok sorun karşısında son yıllarda giderek artan ölçüde önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan sosyal devlet, maddi ve manevi anlamda zayıf kalmış bireylerin, devletten sosyal destek talebinde bulunabilme durumlarını ifade etmektedir. Kabul etmek gerekir ki tüm dünya ölçeğinde ortaya çıkan sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlardan en çok etkilenenler de çocuklardır. Çünkü günümüzde ekonomik sorunlar nedeniyle bazı çocukların temel gereksinimleri karşılanamazken kimi çocuklar da çalışmak için sokağa itilmekte ve hatta bazıları da suça sürüklenmektedir. Diğer yandan ekonomik ve sosyal haklardan yararlanmada yaşanan dengesizlikler bu çocukların eşit nitelikte eğitilmiş sağlıklı bireyler olarak yetişebilmelerinin önünde engeller oluşturmaktadır. Bu bakımdan sosyal devlet toplumun en zayıf kesimini oluşturan çocukların mağduriyetlerini gidermek adına ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki önlemleri almakla yükümlüdür.

4. Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Çocuk Hakları Kavramı

Sosyal politika uygulamaları ilk başlarda kapitalizmin erken dönemlerinde gelir adaletsizliğinden kaynaklanan sosyal sorunlara çözüm arayışları doğrultusunda doğmuştur. Elbette ki bu sorunlardan en fazla etkilenenler de yine çocuklar olmuştur. Dolayısıyla sosyal politika alanında çocuklara yönelik uygulamalar ayrı bir anlam taşımaktadır. Çocuklara yönelik yasal düzenlemeler ve kurumlar oluşturma şeklinde ortaya çıkan sosyal politika uygulamaları diğer ülkelerden önce ulus-devlet aşamasına daha önce ulaşmış olan kapitalist batı toplumlarında ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle bu başlık altında önce Batı'da çocuklara yönelik sosyal politika uygulamalarının tarihsel süreç içindeki gelişimine ve günümüz sosyal politika uygulamalarının dayandığı çocuk hakları felsefesine değinilmiş, ardından da konu ülkemiz açısından ele alınmıştır.

4.1. Batı’da Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi

Çocukluk fikrinin ortaya çıkmasında, modernleşme ile ortaya çıkan sosyal politika anlayışının toplumsal hayata yansması ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Sunal (2009: 76-81)’ın belirttiği üzere çağdaş, değişik sosyal tabakaların temsiliyeti esasına dayanan ulus devletler güç kazanıncaya kadar, yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi çocuklar konusunda da sosyal politikaların varlığından söz etmek mümkün değildir. Diğer yandan çocuğa yönelik sosyal politika uygulamalarının ortaya çıkması ve gelişmesi tarih içinde çocukluğa yönelik yaklaşımların olumlu yönde gelişmesi ile de ilgilidir. Nitekim, Ortaçağ dönemi sonlarına doğru Rönesans ve aydınlanmanın etkisiyle, çocuğa yönelik ilgi artarken bir yandan da çocukların korunması için ilk sosyal politika tedbirleri uygulamaya konulmuştur.

Sunal (2009: 76, 81) çocuğa yönelik sosyal politikaların gelişmeye başlaması bakımından, çocuk işçiliğinin yoğun olarak görülmeye başlandığı endüstri devrimi ve sonrasında dönüm noktası olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü, çocukların içinde buldukları durumu düzeltmek açısından, kurumsal olarak kabul edilebilecek ve yasal bir temele dayanan ilk uygulamalar, çocuk işçiliği konusunda başlamış, özellikle Sanayi Devrimi sırasında kapitalist toplumunun inşa süreci içinde çocuk emeği çok yaygın ve acımasızca kullanılmıştır.

Bu nedenle öncelikle, çocukların çalışma şartlarını düzeltmeye yönelik uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. 1802 tarihinde İngiltere’de çıkarılan “Çırakların Sağlığı ve Ahlakı” yasası ile çocukların gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Yine çocukların çalışma yaşını 9’a yükselten 1819 tarihli “Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Düzenlenmesi Yasası” da çıkarılan ilk çalışma yasalarından sayılabilir. Bunu, İngiltere’de 1833 yılında dokuma sanayinde çalışan 9- 13 yaşındaki çocuk işçilerin, günlük çalışma süresini 9, haftalık çalışma süresini de 48 saat ile sınırlayan düzenleme izlemiştir (Tuna,1970’den akt. Demir,2010:550). Daha sonra, Fransa’da 1841 yılında çocukların çalışma hayatını düzenleyen ilk kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile, 8 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaları yasaklanırken, 8-12 yaşındakilerin çalışma süreleri günde 8, 12-16 yaşındakilerin çalışma süreleri de 12 saatle sınırlandırılmıştır. Buna ek olarak 13 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathanelerde gece çalıştırılmaları yasaklanmış, çocuk işçilere hafta sonu tatil hakkı sağlanmıştır. Bu kanunun ardından 1874 yılında kadınları ve çocukları koruyan başka bir kanun daha çıkarılmıştır (Talas,1981 ve Centel,1972’den akt. Demir, 2010:551).

Daha sonraki süreçte 1890 yılında Berlin'de toplanan Uluslararası İş Mevzuatı Konferansı ile çocuk işgücü ilk kez uluslararası düzeyde korunmaya başlanmıştır. Bu konferansta alınan kararlar ile belirli bir yaş altındaki kız ve erkek çocukların, fabrikalarda çalıştırılması yasaklanmıştır (Demir,2010:551)

Ne var ki, bu yasalar işçi çocukların haklarını korumada yetersiz kalmıştır. “Çünkü bu yasalara işverenlerin bağlılıklarını denetleyecek bir kurumsal teftiş mekanizması, oluşturulmamıştır. Yasalara uyulmadığının ispatı durumunda verilecek ceza konusuna da bir açıklık getirilmemiştir” (Cunningham’dan akt., Sunal, 2009: 78).

Batı’ da sanayi de çocuk sömürsü dışında çocuk hakları açısından daha başka sorun alanları mevcuttur. Sokakta başıboş dolaşan çocuklar sorunu batı toplumlarının öteden beri uğraşmak zorunda olduğu konulardır. “19. yüzyıl ortasında Avrupa ve Amerika’nın büyük kentlerinde on binlerle ifade edilen ‘terk edilmiş, serseri, suça karışan’ çocuktan söz edilmektedir. Bu sorunun çözümü için 19. yüzyıl ortalarından itibaren yaygın yatılı kurumlar açılarak çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Örneğin ABD’de 1910 yılında 151 kurumda ihmal edilen, suça karışan ya da bakıma muhtaç toplam 150.000 korunmaya muhtaç çocuk kurumlarda bakılmıştır” (Cunningham’dan akt., Karatay, 2007: 57). Bu bakımdan 19. yüzyılı çocuk koruma tarihinde aynı zamanda Karatay (2007)’in ifadesiyle “kurumların oluşturulması çağı’ olarak da tanımlamak mümkündür.

19. yüzyılda çocukların korunmasında ortaya çıkan başka bir önemli gelişme ‘Çocuk Mahkemeleri’nin kurulmasıdır. İlk çocuk mahkemesi 1899 yılında Amerika'nın Chicago kentinde kurulmuştur. Amerika’yı daha sonraları İngiltere, Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkeleri izlemiştir (Uluğtekin, 1994: 5).

Görülüyor ki; 19. yüzyıl, çocukların korunması konusunda kurumsallaşmaya gidildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. 19. yüzyıl sonrasında devlet, sosyal refah devletinin gelişmesi ile önceleri hayırsever kurumların ve kiliselerin ilgilendikleri çocukların sorunları konusunda daha fazla ve düzenli bir şekilde sorumluluk almaya başlamıştır. Bir yandan sosyal devletin çocuklara yönelik ilgisinin artmasının etkisiyle, bir yandan da çocuğun özel bir varlık olduğu kabulüyle, çocuğa yönelik sosyal politika uygulamalarının kapsamı da genişletilmiş durumdadır. Artık çocuğa yönelik sosyal politika uygulamalarında sadece “yoksul, hasta, terk edilmiş, suçlu çocukların korunması değil; çocuğun fiziksel, kültürel, duygusal gelişmesinin sağlanması da” hedeflenmiştir.

Bu durum, çocuk haklarına dayalı çocuk koruma sisteminin doğmasına yol açmıştır. Çocuk hakları yaklaşımı, çocuğu aile dışında da korunması gereken bağımsız bireyler olarak kabul etmektedir. Çocukların korunmasında sadece aile değil, devletin de sorumlu olması gerektiği yaklaşımının uluslararası alanda kabul görmesi sonucu Birleşmiş Milletlerin 20 Kasım 1989 tarihinde New York'ta yapılan Genel Kurulu'nda Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) kabul edilmiştir (Franklin, 1993: 30). Böylece, diğer dönemlere göre çocuk sorununun daha ciddi bir şekilde ele alındığı yirminci yüzyıl, çocuklarla ilgili çok önemli bir belge olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bundan sonraki başlık altında çocuklara yönelik sosyal politika uygulamalarına dayanak oluşturan çocuk hakları yaklaşımı ile ilgili kavramlara, yaklaşımlara, çocuk haklarının anlam ve önemine ve tarihsel gelişim sürecine değinildikten sonra yaklaşımın zemin bulduğu hukuksal mevzuat açıklanmıştır.

4. 2. Çocuk Hakları Kavramı

“Genel olarak hak, kişinin isteyebileceği ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumu belirtmektedir. Bir başka tanıma göre hak, hukukun tanıdığı ve koruduğu bir yetkidir” (Gözübüyük, 1992: 136).

Çocuk hakları kavramı ise; çocukların bedensel, ruhsal, ahlâksal ve düşünsel olarak iyi gelişebilme, eğitilebilme ve geleceğe hazırlanma haklarının tümü (İnan, 1968: 202) olarak tanımlanmaktadır. Akyüz (2001:7)'e göre doğal hukukta çocuk hakları, çocuğun insan olması ve bakıma gereksinim duyması nedeniyle doğuştan sahip olduğu hakların tümüdür. Diğer bir ifade ile çocuk hakları, kanunlarda ve uluslararası sözleşmelerde ayrıntıları ile düzenlenen, belirli bir yasal güvenceye kavuşturulan haklardır.

Çocuk hakları insan haklarının ve anayasal temel hakların çocuklara da tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, çocuk haklarını evrensel insan haklarından bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü tüm dünyada insan hakları alanında yaşanan olumsuzluklar çocukları da etkilemektedir.

4.3. Çocuk Hakları Konusunda Temel Yaklaşımlar

Çocuk haklarına ilişkin olarak pozitif hukuka etki yapan iki temel ilkeden bahsedilir. Bu ilkeler; “ebeveynlik” (çocuk korumacılığı-childprotectionism) ve “erkinlik” (çocuk özgürlükçülüğü-childliberationism) ilkeleridir.

Erkinlik ilkesine göre, akıl sahibi her varlık, kendi kararlarını verebilmelidir. Ebeveynlik ilkesini savunanlara (çocuk korumacılara) göre ise; her bireyin bağımsızlığı ve yetkinliği, kendi iyiliğine olacak hallerde sınırlandırılmalıdır (Şirin 2010). Bu bakış açısının ardındaki temel etmenlerden biri paternalizmdir. “Paternalizm, bir bireyin çıkarlarını yükseltme ya da güvence altına alma çabası içinde, bu birey müdahalede hiçbir yarar görmese de, hatta bunun zararlı olduğunu düşünse bile, bu bireyin seçim/ya da eylem özgürlüğüne müdahale etmektir (Franklin, 1993: 40)”. Paternalizmin çocuk hukukundaki yeri çocukları kendi “yetersizliklerinin zararlı sonuçlarından korumak” noktasındadır (Dworkin’den akt., Atılğan ve Atılğan, 2009:16)”. “Paternalist ilişki tek yönlü, dikey, yukarıdan aşağı ve aşırı korumacıdır. Bu paternalist korumacı ilişki, çocuğun yararını kendi özneliği için(de) gözeten bir içerik taşımaz; aksine çocuğu her türlü yetişkin ilişki kalıbı içinde sömürülecek bir nesne olarak da kullanabilir” (İnal, 2007b: 89).

Buna karşın “erkinlik ilkesini” savunanlara göre çocuklar, özgün bir statüden sıyrılıp, yetişkinlerin sahip olduğu bütün siyasi ve sosyal haklara sahip olmalıdırlar. Bu yaklaşımı savunanlar, özerklik ve kendi kaderini belirleme haklarına özel olarak vurgu yapmakta, rüşt yaşını eleştirmekte ve tamamen keyfi olarak belirlendiği düşünülen rüşt yaşının, üzerinde tasarruf edilebilecek sanal bir kurgu olduğunu ifade etmektedirler (Şirin, 2010).

Paternalist korumacılığa karşı özbelirlenimi savunan özgürleştirici yaklaşıma göre, paternalizm; rasyonaliteyi kullanarak bir grubun başka bir gruba boyun eğdirmesini meşrulaştırmaktadır (Atılğan ve Atılğan, 2009: 22,24). Bu anlam da Wall (2008:542) çocuk hakları alanında yaşanan sorunları yetişkin merkezli bakış açısına bağlamaktadır.

4.4. Çocuk Haklarının Tarihsel ve Kavramsal Gelişimi

1.Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar, çocukların haklarını kapsayan bir tek bildiri yayınlanmamıştır. Bunun nedeni, çocuğun genel olarak “*insan*” kavramı içinde düşünülmesi ve yetişkinlerden ayrı haklara sahip olabileceğinin yeterince fark edilememesidir. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, herkesin bir takım haklara sahip olduğunu vurgulamış, fakat çocuklara özgü haklardan söz etmemiştir.

Yirminci yüzyılın başlarında çocukların yetişkinlerden farklı ihtiyaçlara sahip olduğu, dolayısıyla da bu ihtiyaçlara yönelik hakların ayrıca tanınması gerektiği söylemleri ile birlikte, birçok ülkede çocuk hakları adına farklı girişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi olmuştur. Bildirge, çocukların fiziksel ve ruhsal olarak gelişebilecekleri

ortamlarda bulundurulmalarını; beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlandırılmalarını, özel davranılmalarını, felaket zamanında en önce yardım edilmelerini, her türlü istismardan korunmalarını öngörmüştür. Çocuk haklarının hukuk metinlerine geçmesine ilk örnek olarak gösterilebilecek bu bildirge, ne yazık ki 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması yüzünden kağıt üstünde kalmıştır. Yıllar sonra yeni bir Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmış ve 20 Kasım 1959'da BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir.

Uluslararası hukukta, çocuk haklarına ilişkin Milletler Cemiyeti'nin 29 Eylül 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi, taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imza edilmesine karşın, hukuksal yaptırımdan yoksun kalmıştır (Uluç, 2008: 60).

Bu nedenle 30 yıl sonra 1989 yılında, Birleşmiş Milletler önceki sözleşmeyi genişleterek yenilemiştir. "Sözleşmede yetişkinlere tanınan temel haklar ve sosyal haklar büyük ölçüde tanınmış, bunların yanında çocuğun refahını ve gelişimini koruma altına alan haklar da yer bulmuştur. Bu metnin korumacı yaklaşım ile özgürlükçü yaklaşımdan birbirini tamamlar biçimde yararlanılarak oluşturulduğu kabul edilmektedir. Sözleşme daha önsözde, "... insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilmez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu ..." düşüncesine yer vererek çocuğu birey olarak kabul eden bakışını ortaya koymuştur" (Atılğan ve Atılğan, 2009: 23).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen sözleşme 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 tarihinde, 43. ülke olarak 17, 29 ve 30. maddelerine çekince koyduktan sonra imzalamıştır. Bakanlar Kurulunun 9 Aralık 1994 tarih ve 4058 sayılı kararıyla onaylanan sözleşme, 11 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiş ve iç hukuk kuralı niteliği kazanmıştır (www.ombudsman.gov.tr/contents/files/20512--Cocuk-Haklarina-Dair-Sozlesme.pdf).

4.5. Çocuk Hakları Kapsamında Sosyal Politikanın Temel Sorunları

Çocukların korunması amacıyla birçok alanda 19. yüzyıl sonuna kadar çok çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmışsa da yoksulluk ve çocuk işçiliği konuları sosyal politikanın temel sorun alanları olarak halen önemini korumaktadır.

ILO (International Labour Organization)' nun verilerine göre 2012 yılı itibarı ile dünyada 5-17 yaş grubu arasında 168 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bu çocukların yarısı (85 milyon) ise, tehlikeli işlerde çalışmaktadır (ILO, 2013:3) Ayrıca, UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) 2008 Dünya Çocuk Sağlığı Raporuna göre, 2 milyon çocuk, fuhuş ticaretinde kullanılmaktadır. UNICEF başka bir raporunda ise Hindistan'da 300.000, Filipinlerde 600.000'lerin üzerinde, Güney Afrika'da ise 38.000 ticari cinsel sömürü mağduru çocuk bulunduğunu ifade etmektedir (UNICEF,2010). Çocukların, ticari cinsel istismarı ve fuhuş sektöründe kullanılmasını ILO 182 Sayılı Sözleşmesinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak tanımlamıştır.

Ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, eğitim kurumlarına olan güvensizlik, bilinç düzeyinin düşük olması, yüksek enflasyon, ailenin toplumsal desteğini kaybetmesi, küreselleşme, nüfus artış hızının yüksek olması, düzensiz kentleşme, gelir dağılımındaki eşitsizlik, göçler, kültürel ve geleneksel bakış açıları, insan hakları dolayısıyla çocuk haklarının ihlal edilmesi, mevzuat eksikliği, denetim yetersizliği, sosyal dışlanma, ayrımcılık, tüketime olan ilginin artması, doğal afetler (IPEC, 2009: 13) gibi unsurlar çocuk işçiliğinin sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sıralanan bu nedenler arasında ekonomik sebepler çocuk işçiliğinin ana nedeni olarak başı çekmektedir.

Bununla birlikte, dünyada çok sayıda çocuk yoksulluk içinde yaşamlarını devam ettirmektedir. Yoksulluk, çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gerekli tüm imkanlardan mahrum ederek, çocukluk dönemini olumsuz olarak etkilemektedir. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, sağlık, beslenme, eğitim ve katılımı birlikte olumsuzluk, sömürü ve ayrımcılıktan korunma hakkı gibi birçok haktan yoksun kalmaktadırlar. Sayıları milyonları bulan pek çok çocuk, su ve sanitasyon, temel sağlık hizmetleri, barınma, eğitim ve bilgilendirme haklarından yoksundur (UNICEF, 2005: 15).

Wall (2008: 542), çocuk hakları alanında yaşanan bu sorunların nedenini yetişkin merkezli bakış açısına bağlamaktadır: Wall (2008: 542), çocukluk dönemi ışığında insan haklarını ele aldığı makalesinin sonuç bölümünde "Geçen yüzyılın çocuk hakları hareketi amacını henüz gerçekleştirememiş ise bundaki temel sorun bizim "insan hakları" anlayışımızın "yetişkin merkezli" olmasından kaynaklanmaktadır" demektedir. Nitekim, diğer bazı yazarlarca da (Postman, 1995; Holt, 2000; Franklin, 1993 vb.) yaşamın özel bir parçası olarak kabul edildiği modern çocukluk kavramında çocukların birdenbire önceden sahip olmadıkları zayıflık ve masumiyete büründürüldükleri ve bu sefer de giderek

yetişkinlere ve onların disiplinine bağımlı hale geldikleri iddia edilmektedir. Dolayısıyla bu anlamda bugünün çocuğu için, “*çoktandır acı çeken ve ezilen kalabalık bir grup, sessiz ve temsilcisz bir azınlık, unutulmuş ve dışlanmış*” nitelemeleri yapılmaktadır. Bu bağlamda çocuklara oy kullanma hakkı, veli seçme hakkı (Holt, 2000; Franklin, 1993), çalışma hakkı ve cinsel haklar, (Franklin,1993), mülkiyet hakkı, seyahat etme hakkı, garanti edilmiş gelir hakkı, öğrenim üzerine kontrol hakkı, sürücü olma hakkı (Holt, 2000) gibi politik ve medeni hakların tanınması yönünde söylemler gittikçe güçlenmektedir.

5. Türkiye’de Çocukluk ve Çocuk İle İlgili Sosyal Politikaların Tarihsel Süreci

Batı’da çocuğun modernleşmesi 16. yüzyılda başlarken Osmanlı’da ancak 19. yüzyılda başlayabilmiştir. Bu gecikmenin önemli nedenlerinden birisi, Onur (2009: 198)’a göre, çocuk üzerine düşünen, felsefe geliştiren, eğitim sistemi oluşturan düşünürlerin Osmanlı toplumunda sayıca yeterli olmamasıdır. Yazara göre, Türkiye’de çocukluk sadece Osmanlı döneminde değil, Cumhuriyet döneminde de felsefi anlamda yeterince tartışılma zemini bulmamıştır. Bu durumda Türk toplumu çocuk konusunda gazete yazıları türünden gündelik denemelerle yetinmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla çocuk konusundaki kurumsallaşma diğer pek çok konuda olduğu gibi, Batı’daki gelişmelerin gecikmeli olarak hayata geçirilmesi ile oluşturulmuştur.

Bu bakımdan aşağıda ülkemizde çocuklara yönelik sosyal politikanın gelişimi dönemsel olarak ele alınmıştır. İlk bölümde, günümüz uygulamalarının tarihsel kökenlerini taşıması anlamında Cumhuriyet dönemi öncesi uygulamaları ele alınmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Türkiye’sinde yapılan düzenlemeler dönemin sosyal politika anlayışı çerçevesinde tartışılmıştır.

5.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

Toplumsal yapımızın günümüze kadar devam eden birçok boyutu Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Bu nedenle toplumsal yapının önemli bir parçası olan çocuklara yönelik sosyal politikanın oluşmasına ilişkin gelişmeleri görebilmek için Osmanlı’daki tarihsel köklere değinmek gerekmektedir.

Okay (1998: 26-28), 19. yüzyıl öncesinde, Osmanlı toplumsal yaşamında çocuğun ve çocukluğun yerinin tarihsel bir perspektiften ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacak yeterince doküman bulunmadığını belirtmekle birlikte yine de genel bir

değerlendirme yapıldığında, Tanzimat dönemine kadar, sosyo-politik açıdan Osmanlı toplumunda çocuğun ‘farklı’ ve ‘özel’ bir konumu olmadığını ifade etmektedir. Nitekim, Tanzimat’a kadar kaleme alınan eserlerde, çocuklara ve çocukluğa ilişkin konulara neredeyse hiç değinilmemiştir. 19. yüzyılın ortalarına kadar, çocuklara dair özel yaşam alanlarının ve giysilerin olmayışı, çocukların “minyatür yetişkinler” olarak algılandığını göstermektedir.

Onur, (2009: 189)’a göre de Osmanlı toplum hayatında çocuklara ilişkin entelektüel ve kamusal ilgi ancak 19. yüzyıldaki modernleşme süreci ile başlamıştır. Özellikle Meşrutiyet döneminde çocuk anlayışındaki değişimin ve modernleşmenin belirtilerinden biri çocuklara yönelik yayınlarda ortaya çıkmaktadır.

Nitekim, mevcut siyasal-sosyal koşulların etkisiyle bu dönemde çocukluğun olabildiğince kısa sürede aşılması gereken bir devre olması gerektiği düşüncesi dönemin çocuk dergilerine de aynı şekilde yansımıştır. Meşrutiyet dönemi çocuk dergilerindeki çocukluk anlayışını inceleyen Gurbetoğlu (2007: 70), okul öncesine yönelik olduğu izlenimini veren *Çocuk Dostu ve Arkadaş Dergisi*’nde öne çıkarılan ideal çocuk tipine (çalışkan, iyi yürekli, doğru sözlü, annesini üzmeyen, onun sözünden çıkmayan, fedakâr, hemcinsinin hukukuna riayet eden ve çalışkan Türk çocuğu) vurgu yapar.

Yine Gurbetoğlu (2007:71-82)’nin çalışmasına göre bu dönemde çıkan çocuk dergileri için “çocuk nedir?” sorusu önemli görülmüş ve çocuk dergilerinin büyük çoğunluğunda gündeme getirilmişse de ayrıntılı tartışılmamış, dahası çocukluk gelecekte üstlenilecek görev ve toplumsal rollerle açıklanmıştır. Buna göre “*Vatanı muhafaza edecek çocuklar, gençler, memleketi besleyecek yine gençler ve çocuklardır.*”

Gurbetoğlu (2007:78-82)’na göre; dergilerde çocuğun hakları ve görevleri tartışılmışsa da, çocuk haklarının yanında çocuğun görevlerine ilişkin belirlemelerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Saygı ve itaat konusu, dönemin çocuk dergilerinin önemsedığı kavramların başında gelmektedir. Çocuk, kendini tek başına yönetecek yetkinlikte değildir. Onun ne yapacağına, neleri öğreneceğine, nelerden kaçınacağına yetişkinler karar vermektedir.

Okay (1998:26)’ın belirttiğine göre 19. yüzyıl yani modernleşme sürecinin başlangıcını temsil eden Tanzimat dönemi öncesinde çocuklar kamusal hayatta (da) belirgin bir şekilde yer almamıştır. Korunması gereken yoksul ve yardıma muhtaç çocuklar devletin aracılığı şartı aranmaksızın aile ya da toplum tarafından ‘besleme’ olarak başka ailelere çalışma koşuluyla korunmak üzere verilmiştir. Terk edilmiş çocukların bakımı ise doğrudan

devletin kendi sorumluluğu altında sürdürülmüştür. Tanzimat döneminde ise bir taraftan modernleşme ile birlikte devletin yeniden inşası sürecine girildiğinden bir taraftan da özellikle savaşlar nedeniyle yetim ve kimsesizlerle ilgili sorunların artması nedeniyle çocuklar ilk defa devlet politikasının uğraş alanı haline gelmiştir. Bu alanda Osmanlı'daki ilk kurumsal girişim olan 'ıslahhane' ya da Sanayi Mektebi'nin açılışı gerçekleşmiştir (Dölen, 1994:443). Sanayi mektepleri ya da ıslahhaneler ile hem çocukların meslek sahibi olmaları hem de kurulan yeni fabrikaların eleman ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Günümüzde yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları ve çocuk ıslahevlerinin temeli Mithat Paşa'nın öncülüğünde oluşturulan bu ıslahhanelere dayanır (Akyüz, 2000: 437-438).

Osmanlı'da da özellikle savaş dönemlerinde, savaş yetimleri ve diğer korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak ilk kurulan kurumlardan biri de Darülaceze'dir. Sultan II. Abdülhamid tarafından İstanbul'da açılan Darülaceze, kimsesiz, yoksul ve terk edilen çocukların korunduğu önemli bir kurum olarak görevini Cumhuriyet kurulduktan sonra da uzunca bir süre devam ettirmiştir.

II. Abdülhamit döneminde çocuklara hizmet vermek için açılan bir diğer hayır kurumu da Darülhayr-ı Ali'dir. Darülhayr-ı Ali, özellikle işsiz, güçsüz, başıboş dolaşan gençlerle, korunmaya muhtaç erkek çocukları için sanayi mekteplerine hazırlık amacıyla kurulmuştur (Özbek, 2002: 76-80).

Savaş dönemi öksüz ve yetimlerine yönelik girişimlerden bir diğeri de, Kazım Karabekir'in Doğu'da savaş yetimleri için ordunun katkıları ve imkanları ile yaptığı çalışmalarıdır. Karabekir Paşa'nın, kimsesiz çocuklardan oluşturduğu Sanayi Takımları ve Gürbüzler Ordusu sayesinde bir taraftan ordunun ihtiyacı olan sanayi erbabı ustaların yetersizliği sorunu giderilirken bir yandan da bu çocukların geleceğe, eğitilmiş bireyler olarak hazırlanması amaçlanmıştır. Nitekim Kâzım Karabekir Paşa, bu bağlamda kimsesiz çocukların eğitim görebileceği eğitim yuvaları da kurmuştur. Bunlar: Sanayi Mektebi, Leyli Eytam İbtidâî Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, İş Ocağı, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askeri İdadisi ve Sarıkamış Ana Mektebi gibi okullardır (Köstüklü, 2001: 107).

Osmanlı'da özellikle savaş dönemlerinde, savaş yetimleri ve diğer korunmaya muhtaç çocuklar için yapılan çalışmaların bir başkası da, Darüleytamların kurulması ve yaygınlaştırılmasıdır. "Arapça ev, yer anlamına gelen "dâr" ve yetimler anlamındaki "eytam" kelimesinin birleşmesinden oluşan Darüleytam; yetim evi veya yetimhane anlamında kullanılmıştır. Darüleytam, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yetimlere mahsus

birçok kurumun genel adı olarak da kullanılmıştır” (Okur, 1996: 19). Onat (1994:47)’a göre, Türk tarihinde korunmaya muhtaç çocuklar için yapılandırılmış ilk önemli kuruluş, meşrutiyet döneminde temelleri atılmış olan Darüleytam’dır .

Darüleytam adıyla açılan bu kurumlar maddi yetersizlikler, personel ve idareci yetersizliği nedeniyle 1926 yılında kapatılmıştır. Bu alandaki boşluk Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi sivil aktörler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyetinin 1908 yılında mahalli olarak Kırklareli’nde kurulduğu ve Balkan Savaşı’na kadar çalışmalarını yürüttüğü, 1917 yılında İstanbul’da ulusal düzeyde kurulduğu ve Kırıkkale şubesinin de İstanbul Merkeze katıldığı, 17 Ocak 1921 tarihli bir padişah iradesi ile kamu yararına çalışan bir cemiyet olarak kabul edildiği bilinmektedir (Albayrak, 1988: 52). Bu cemiyet, TBMM’nin bir kısım mebuslarının da girişimiyle 30 Haziran 1921’de Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti adıyla Ankara’da bir başka cemiyet kurulduktan sonra 1923 yılında kendi kendini feshetmiştir (Okay, 1999: 28). Ankara Himâye-i Etfal Cemiyeti ise faaliyetlerini sürdürmüştür (Kıranlar, 2005: 261-262). 1934 yılında Himaye-i Etfal Cemiyetinin adı Atatürk tarafından 'Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu' olarak değiştirilmiştir (Çavuşoğlu, 2005: 6).

Bahsedilen bu kurumlar yoluyla çocuklar koruma altına alınırken bu dönemde kimsesiz kız çocuklarının ya evlendirilerek ya da ‘evlatlık/besleme’ olarak görünmez alana gönderilme uygulaması neredeyse Cumhuriyet dönemi sonrasına kadar devam etmiştir. Erdem (2004: 10) kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların korunmasının bir yöntemi olarak evlatlık kurumunun 1915 Ermeni tehciri sonrasında ortada kalan çocukların korunmasında da çok yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir. Benzer şekilde Özbay ve Yücel (2001:8) de, 1915’den itibaren önce Rum, Ermeni ve Rumeli göçmen kızlarını evlerde evlatlık olarak çalıştıran orta sınıf kentli ailelerin, 1930’lu yıllarda Doğu’da Kürt aşiretleri ile çatışma sırasında ortada kalan kız çocuklarını aynı amaçla evlere aldıklarını ifade etmektedirler. Bir tür kölelik olarak kabul edilen hane içi ‘besleme’ uygulaması 1963 yılında “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme’nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun” çıkana kadar devam etmiştir (Erdem, 2004: 10).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında, daha önceleri toplumsal hayır mekanizmalarına terk edilmiş olan korunmaya muhtaç çocuklar sorunu savaşın etkisiyle daha da büyüyüp toplumsal sınırları aştığı için, devlet tarafından olabildiğince sahiplenilmiş ve

savaş döneminin tüm olumsuz koşullarına rağmen bu önemli meseleye imkânlar elverdikçe çözüm aranmıştır.

5.2. Cumhuriyet Döneminde Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

Cumhuriyet dönemi uygulamaları ele alınırken, Türkiye Siyasi Tarihi'ndeki gelişmeler ve dünyada sosyal devletin geçirdiği dönüşümler göz önünde bulundurularak dönemler belirlenmiştir.

Bu dönemler, 1923-1950 arası Cumhuriyet Dönemi, 1950-1980 arası Çok Partili Dönem, 1980-2000 arası ve 2000'li yıllardan sonraki dönem olmak üzere dört kısımda ele alınarak incelenmiştir.

5.2.1. 1923-1950 Arası Cumhuriyet Dönemi Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

Cumhuriyetin ilk dönemine bakıldığında çocuklar için çok olumlu bir tablo görülmemektedir. Bir taraftan uzun süren Kurtuluş Mücadelesi, 1929 Dünya ekonomik buhranı ve her ne kadar dahil olunmamışsa da II. Dünya Savaşı toplumu sosyal ve ekonomik yönden olumsuz yönde etkilemiştir. Toplumun yaşadığı çöküntü sonucu bu dönemde çok sayıda çocuğun çalıştırıldığı, birçok çocuğun sokaklarda başıboş dolaştığı, yoksulluk ve işsizliğin yayıldığı görülmektedir. Uluğtekin (2001: 13), bu yılları “...var olan gönüllü çabalara karşın, suç işleyen, sokakta çalışan/yaşayan, dilenci ve bakıma muhtaç çocukların sayısındaki hızlı artışların yaşandığı yıllar “ olarak belirtmektedir.

Bu zor koşullarda çocukların çalışma yaşı 11'e kadar düşmüştür (Sarıkaya, 2003: 44). Bu dönemde çalışma süresinin 16 saati bulduğu ancak ücretlerin çok düşük olduğu, İstanbul'da kibrit ve bez fabrikalarında çalışan çocuk sayısının tüm çalışanların yarısına ulaştığı, hatta kimi dönemler aştığı (Gülmez, 1985) belirtilmektedir. 1927 Sanayi sonuçlarına göre ise çocuk işçi oranı % 15,42'yi bulmaktadır. 1937-1943 yılları arasında çocuk işçi oranı 2,5 kat artmıştır (Makal, 2007:338-339). Çocuklar bu dönemde oldukça küçük yaşlarda, düşük ücretlerle, sağlıklarını ve gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen iş kollarında çalışmaktadırlar. Üstelik bu koşullar kamu makamlarınca bilinmekte, fakat durumun düzeltilmesi için gerekli ilgiyi görmemektedir (Makal, 2007: 349-362).

Bununla birlikte, bu alanda hiçbir düzenlemenin yapılmadığını söylemek de doğru olmaz. Nitekim, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha kanunu doğrudan hedeflemese de çocuk emeğinin kullanımına düzenleme getirmiştir. Kanununun 173. Maddesi ile, 12 yaşındaki

küçüklerin her türlü san'at müesseseleri ve maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmış, aynı zamanda 12-16 yaş arasındaki çocukların çalışma saati 8 saatle sınırlandırılmış ve gece çalışmaları da kesin olarak yasaklanmıştır. Ne var ki tüm bu önlemlere rağmen, Makal (2007: 358)'in ifade ettiği üzere bu dönemde yasal minimum yaş sınırının altında kalan pek çok sayıda çocuk, üstelik her türlü korumadan yoksun olarak yaygın bir şekilde çalıştırılmıştır.

Üstelik, İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllarda, 1940 yılında çıkartılan Milli Koruma Kanunu'yla çalışma yaşamında çocukları koruyan bu hükümler de uygulamadan kaldırılmış, günlük çalışma süresi 8 saatten 11 saate çıkartılmış, kadınlar ve çocuklar da bu süreye tabi kılınmıştır. Böylece, sanayide çalışan çocuk sayısı iki kattan fazla artmıştır (Güzel'den akt. Duyar ve Özener, 2003: 26-28). Ancak bu dönemde çocuk politikasının ön plana çıkmasına sebep olan asıl sorunlar bunlar değil; ülke nüfusunun artırılmak istenmesi ve yeni kurulan cumhuriyetin devamının sağlanmasıdır. Bu durumu Sarıkaya (2003: 44) şu şekilde ifade etmektedir;

Cumhuriyet dönemiyle birlikte rejimin kendini tahkim etmesi için rejimin bekasını sağlayacak olan ancak savaş ve göçler nedeniyle azalan nüfusun artırılması önemli bir politika olmaya başlamıştır. Bu dönemde 'korunmaya muhtaç çocuklar' artık geçmiş dönemden farklı olarak sadece "savaş yetimleri ve kimsesizler" değil, rejimin taşıyıcısı "cumhuriyet çocukları" ama aynı zamanda "yoksul ve aç çocuklardır." Bu nedenle rejimin öznesi olan çocukların yaşatılması, beslenmesi ve eğitilmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla bundan sonra amaç; yalnızca biyolojik açıdan sağlıklı çocuklar yetiştirmek değil, aynı zamanda cumhuriyeti yaşatacak yetenekler yetiştirmek, daha geniş bir ifadeyle cumhuriyeti politik açıdan anlamlı kılacak bir "vatandaş/yurttaş" tipi yetiştirmektir (Çılgın, 2004: 97). Bu nedenle; savaşlarda toprak ve nüfus kaybederek zayıflayan Türkiye'nin çocuk politikasının ana hedefi nüfus artışını sağlamak ve yeni gelen neslin de cumhuriyet değerlerine sahip yurttaşlar olarak yetişmesini sağlamaktır. Böylece çocukların içinde bulunduğu kurumsal politikalarda, o dönemde varlığını gösteren çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, açlık, sefalet vb. sorunlardan öte, ulusun ihtiyaç duyduğu cumhuriyet değerlerine sahip 'gürbüz' çocuklar yetiştirmek, bu dönem çocuk politikasının ana hedefi, bir bakıma o zamanın deyimiyle "çocuk davası" olmuştur.

Örneğin, korunmaya muhtaç çocuklar alanında en temel kurum olan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun İzmir şubesinin 1944 yılında yayınladığı 'Çocuk Davamız' adlı broşür bu davayı "Türk milletinin ve Türk vatanının yaşama ve yücelme davası" şeklinde tanımlamakta ve üç amaç sıralamaktadır: Çocuk doğumunu arttırmak, doğan çocuğu yaşatmak, çocuğu toplum

için yetiştirmek. Bunun dışında “Çocuk davası, Türkiye’nin nüfus davasıdır denilmekte, 20 milyon 30 milyon olacağız, Milli Parola: 30 milyon nüfus” sloganlarıyla da bu durum pekiştirilmektedir (Onur, 2005:112). Bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu, Devlet politikasına uygun olarak ana çocuk sağlığı ve eğitimi konusunda birçok faaliyet düzenlemiştir. Gürbüz Çocuk Yarışmaları da bunlardan birisidir.

Dönemin çocuk dergilerinden Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi amacını ilk sayısında “Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor?” başlıklı yazıda şu şekilde açıklamıştır:

“Mecmuamız birbirine sıkı münasebeti olan iki gaye ile çıkıyor: 1. Türk Çocuğu’ nu gürbüz yetiştirmek 2. Gürbüz Türk çocuklarından kuvvetli, sağlam bir millet vücuda getirmek. Biliyoruz, yolumuz sarp ve uzundur. Bu yolda yürümek için ne kadar müşküllerle karşılaşacağımızı, nihayetsiz yorgunluklarla çarpışacağımızı da takdir ediyoruz. Fakat gayemizin bize her türlü sabır ve metaneti verecek ulviyeti vardır. Gözümüz, dimağımız, bileğimiz en kimsesiz Türk çocuğundan en müreffeh Türk çocuğuna kadar hepsiyle meşgul olacaktır. Babaları ikaz etmeğe, ninelere rehber olmağa gayret edeceğiz. Türk çocukları için milletin bütün kabiliyetlerinden istiane ve istifade çarelerini arayacağız. Mecmuamızı ilmin kuru ve hayalin fantezili üslubundan kurtararak her karî tarafından memnuniyetle takip edilebilir bir sadelikle neşre muvaffak olmak yegane emelimizdir. Yalnız muhterem halkımızdan mecmuamıza lütufkâr bir alaka bekliyoruz. Evlat sahibi vatandaşlarla temasımızın daim olmasını istiyoruz. Hepimizin hedefi birdir ve sudur: Gürbüz Türk Milleti için gürbüz Türk Çocuğu... (G.T.Ç., 1926. S.1; Akt Konar, 2003: 8-9)

Görüldüğü gibi Erken Cumhuriyet Dönemi’nin çocuklarla ilgili temel kaygısı, çocuk sayısının artırılması ve fiziksel olarak güçlendirilmesidir. Bunun dışında çocukların yoksul ve eğitimsiz olmaları, küçük yaşlarda ve uygunsuz koşullarda çalışmak zorunda bırakılmaları temel sorunlar olarak görünmemektedir. Bu dönemde izlenen bu politikaları savaştan yeni çıkmış, çok nüfus kaybetmiş bir ülkenin tepkisel politikası olarak değerlendirmek mümkündür.

5.2.2. 1950-1980 Arası Dönemde Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

Darüleytamların 1926 yılında tamamen kapatılmasından sonra bu dönemde korunmaya muhtaç çocuklar alanında Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyet göstermiştir. Ancak ilerleyen yıllarda kurum mali kaynak sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu’nun durumu ve giderek artan korunmaya muhtaç çocuklar sorunu karşısında 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu 1949 yılında çıkarılmıştır. Bu kanunla korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler Milli Eğitim Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na verilmiştir. Kanun, Milli Eğitim Bakanlığı’nın kanunla verilen görevleri yerine getirememesi ve mahalli idarelerin mali imkanlarının yetersiz kalması yüzünden yalnızca yedi yıl yürürlükte kalabilmiştir (Serozan, 2005: 30).

Uygulamada 5387 sayılı kanunun yarattığı çeşitli sorunları gidermek amacıyla, 1957 yılında bu kanunun yerine 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. 6972 sayılı kanun, yürürlükten kaldırıldığı 1983 yılına kadar kimsesiz ve korumasız çocuklara götürülen hizmetlerin temel dayanağı olmuştur (Çengelci, 1998: 22-23, akt. Elmacı, 2007: 46). Bu kanun kapsamına giren çocukların bakılması ve korunması görevleri, en başta belediyeler ile il özel idarelerinin ortaklaşa kurdukları koruma birliklerine verilmiştir (Ballar, 1988: 6, akt. Elmacı,2007).

Görüldüğü gibi, 6972 sayılı kanun kimsesiz çocuklara bakım konusunda belediyelere, il özel idarelerine, Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarına çeşitli sorumluluklar vermiştir. Ayrıca bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu da faaliyetlerine devam etmektedir. Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili hizmetler bu şekilde çok başlı bir görünüm halinde ve dağınık bir şekilde sürdürülmüştür. Çocuklara verilen hizmetlerin sağlanması konusundaki dağınıklık uzunca bir süre giderilememiştir.

5.2.3. 1980 - 2000 Arası Dönemde Çocuklara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

24.5.1983 tarihinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu’yla yeni bir kamu hukuku tüzel kişisi olan “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu”nun kurulması korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetlerin gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetim birimlerinin sorumluluğundan SHÇEK Genel Müdürlüğü’ne devredileceği, böylelikle bu hizmetlerin verilmesinin devletçe sahiplenileceği izlenimini verse de sonuç ve uygulama böyle olmamıştır.

Nitekim, Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda sosyal hizmetlerin sağlanmasında asıl sorumluluğun yerel idarelere, o yerin halkına, vakıflara ve özel teşebbüslere verilme uygulamasına devam edilmektedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon tesis edilerek mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına çalışılacağı; sosyal yardımların, gönüllülük ilkesine göre işlediğinden, azami seviyeye çıkarılacak şekilde teşvik edileceği; bir milli müessese olarak Türk toplumunda sosyal hizmet ve yardım açısından önemli bir yeri olan vakıfların bu özelliklerinden saptırılmadan vakıf hukuku ve kültürüne uygun olarak teşvikinin sağlanacağı*” ifade edilmiştir (DPT, 1984). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da “*Sosyal hizmet ve yardımların düzenlenmesinde mahalli yöneticiler ile o mahallin insanların da daha fazla rol almalarının sağlanması;*

çocuk yuvası, yetiştirme yurdu ve diğer sosyal kuruluşların yapımında vakıflar ve özel kesim girişimlerinin teşvik edileceği; mahalli idarelerin sosyal hizmetler ve yardımlar konularındaki katkılarının arttırılacağı” belirtilmiştir (DPT, 1989: 306).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise; halkın ortak yerel ihtiyaçlarını karşılayan, yerel yönetimlerce yürütülmesiyle etkinlik, hız ve verimlilik kazanan kamu görevlerinin yerel yönetimler tarafından yürütülmesinin sağlanacağı; bu amaçla turizm, çevre, kültür, spor, köy hizmetleri ve sosyal hizmetlerden başlayıp plan dönemi boyunca diğer sektörlere de yaygınlaştırılacak şekilde merkezi yönetim tarafından sağlanmakta olan bazı hizmetlerin il özel idarelerinden başlanmak üzere yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğuna bırakılacağı öngörülmüştür (DPT, 1995: 130-131).

Kalkınma planlarında olduğu gibi kamu yönetiminin yeniden yapılanması bağlamında gündeme gelen 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile bu hizmetlerin verilmesi yerel yönetim birimlerine devredilmiştir. Kanunun 6. maddesi ile “sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; il sınırları içinde il özel idarelerinin görevlerinden sayıldıktan sonra; ardından hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırası, il özel idaresinin malî durumu, hizmetin ivediliği ve verildiği yerin gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak belirleneceği hükmü eklenmiştir. Böylece bu hizmetlerin sağlanması özel idarenin diğer görevleri arasında sayılan sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı, imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetlerin arasına bir öncelik ve hatta zorunluluk ölçütü getirilmeden sırasını bekleyecek ve ivedilikle çözülmesi içinde sorunun boyutlarının iyice büyümesi gerekecek ve bu hizmetler ancak il özel idarelerinin maddi olanakları ölçüsünde sağlanacaktır.

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 77. Maddesi ile belediye; çocuklara, özörlölere, yoksul ve düşönlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak amacıyla gönöllü kişilerin katılımına yönelik programları uygulamakla görevli sayılmıştır. Böylece bu hizmetlerin sağlanmasında devlet açıkça kendini sorumlu görmediği gibi, bu işi yerel yönetimlere, yerel yönetimler de hayırsever gönöllölere yıkmaktadır.

Bu dönemde çocuklara yönelik düzenlemeler konusunda meydana gelen en olumlu gelişme ilk çocuk mahkemesinin kurulmasıdır. Çocuk mahkemeleri; çocuğun kişilik ve

gelişim özelliklerini göz önünde bulundurarak onun yargılama sürecinden mümkün olduğunca az düzeyde zarar görmesini amaçlayan ve suçun işlenmesine neden olan sorunları saptayarak çözmeye çalışan özel bir hukuk mahkemesidir. Çocuk mahkemelerinin kurulmasına ilişkin çalışmalar 1945 yılında başlamış olmakla birlikte (Akyüz, 2000: 602), ancak 1979 yılında Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri Yasası çıkarılabilmıştır. İlk çocuk mahkemesi ise 1987 yılında Ankara’da kurulmuştur (Uluğtekin, 1994: 44).

Ancak günümüzde hala çocuk mahkemesi özellikle de çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmayan iller mevcuttur. Çocuk mahkemeleri bulunmayan illerde suç işleyen çocukları yargılama ve korunmaya muhtaç çocuklara önlem uygulama görevini genel mahkemeler yapmaktadır. Ancak bu mahkemeler de, Çocuk Mahkemeleri Kanunu’nun çocuklar için öngördüğü yargılama usullerini genellikle uygulayamamaktadırlar (Akyüz, 2002: 46).

5.2.4. 2000’li Yıllarda Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Sorunları

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’nin çocuklarla ilgili sosyal politika alanlarında önceden beri süregelen sorunlar varlıklarını devam ettirdiği gibi bunlara yenileri de eklenmiştir. Diğer yandan bu sorunlara yönelik sosyal politika uygulamalarının da pek yeterli olduğu söylenemez. Söz konusu bu temel sorunları ve bu sorunlara yönelik uygulamaları, eğitim, sağlık, adalet, çocuk işçiliği, katılım hakları alt başlıkları altında değerlendirmek yerinde olur.

5.2.4.1. Eğitim Hakkı Alanında Yaşanan Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları

Eğitim temel bir insan hakkı olarak tüm dünyada kabul görmüştür. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 28. maddesi, çocukların eğitim hakkını tanımakta, taraf devletleri, çocuklara ücretsiz zorunlu temel eğitim sağlamak, ortaöğretimi genel ve mesleki olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlemek ve bunları tüm çocuklara açık bulundurmakla yükümlü tutmuştur. Bunların yanında devletlere uygun bütün araçları kullanarak yükseköğretimin yetenekleri doğrultusunda tüm çocuklara açık duruma getirilmesi, eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliğin bütün çocuklar tarafından elde edilebilmesi, görevlerini de vermektedir.

Türkiye’de de Anayasanın 42. maddesindeki “İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır” hüküm ile her çocuk için eşitlik temelinde eğitim hakkının uygulanması yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir.

Ancak; bir taraftan gelir dağılımındaki eşitsizliğin sonucu olarak, bir yandan da 1995’de uygulamaya konulan ve çokuluslu ticaret sisteminin hizmetleri de kapsayacak biçimde genişlemesini sağlayan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)’nın 1998’de imzalanmasıyla eğitimin piyasalara açılması sürecinin etkisiyle eğitim konusu ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. 1970’lerden sonra yükselen neoliberal söylemlerin etkisiyle devlet eğitim yatırımlarından gittikçe elini çekmekte ve tarihsel kökeni itibarıyla kamusal bir hizmet olarak üretilen ve sunulan eğitim konusu özel sektörün faaliyet alanına dönüştürülmektedir. Bu süreçte, Başkaya (2009: 46) ’nın ifadesiyle; devlet okulları yatırım yapılmayarak “değersizleştirilmektedir.” Böylece nitelikli eğitim beklentisi karşılanmayan vatandaş, devlet eliyle özel okullara ve özel dersanelere yönlendirilmektedir. Özel okullar ve özel dersaneler de alt gelir grubuna sahip ailelerin çocukları için eğitimde zaten mevcut olan eşitsizliği daha da artırmaktadır. Diğer yandan sosyo-ekonomik şartlardaki yetersizlik, bir taraftan, öğrencilerin bir kısmını okulu terk etmeye zorunlu kılarken, diğer taraftan eğitimine devam eden öğrencilerin okul başarısı açısından geride kalmasına yol açmaktadır.

5.2.4.2. Sağlık Hakkı Alanında Yaşanan Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları

Çocuklarla ilgili diğer bir sosyal politika sorun alanı sağlık konusudur. Sağlık hakkı, insan haklarının temelinde yer alan vazgeçilmez bir haktır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların en yüksek düzeyde sağlık hizmeti almasını “*Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler...(BM ÇHS Md.24)*” hükmü ile şart koşmuştur.

Oysa ki, bir taraftan koruyucu-önleyici –eğitici-bilgilendirici sağlık hizmetlerinin her sosyal gruptan vatandaşa ulaştırılamaması, bir taraftan da vatandaşların eşit ölçüde ve kalitede sağlık hizmetinden yararlanma olanaklarından mahrum bırakılması çocukların bir hak olarak nitelikli sağlık hizmeti almasını engellemektedir.

Ancak ülkemizin en büyük hastaneleri bile çocukların yeterli düzeyde sağlık hizmeti almasını sağlayacak kapasitede gelişmiş düzeyde değildir. Bir yatağı iki ya da üç hasta birlikte paylaşmak zorunda kalmaktadır. Hastanede enfeksiyonlar önlenememektedir. Bu durum ise çocukların kaliteli düzeyde sağlık hizmeti almasını engellemekte hatta ölümlerine

neden olmaktadır. Nitekim Türkiye, çocuk refahı açısından kritik bir gösterge olan 2012 yılı 5 yaş altı ölüm hızı⁴ açısından UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu 2014 Yılı Rapor’unda 194 ülke arasından 120. Sırada yer almıştır.

Diğer yandan Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların “küreselleşme” anlayışı ile birçok ülkede gerçekleştirmeye çalıştıkları “sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi” süreci özellikle 2003 yılından sonra “sağlıkta dönüşüm projesi” olarak ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu olan bu süreçte sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemlerinde, birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinde çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle sağlık alanında yerli ve yabancı özel sektör yatırımlarına yer açmak temel amaç olmuştur. Sağlık gibi dışsal faydası oldukça yüksek olan bu nedenle de devlet eliyle sunulması gereken bir hizmetin bu şekilde kar alanı haline getirilmesi ilerleyen dönemlerde sağlık hizmeti alımında meydana gelen eşitsizliği düşük gelir grubuna sahip vatandaşlar ve dolayısıyla çocukları aleyhine daha da derinleştirecek özellikler göstermektedir.

5.2.4.3. Adalet Hakkı Alanında Yaşanan Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları

Adalet alanında çocuklara yönelik sosyal politika uygulamaları pek de eskilere dayanmaz. Türkiye’de çocuk mahkemelerinin kurulması oldukça yenidir. Çocuk mahkemelerinin kurulmasına ilişkin ilk kanun 1979’da çıkarılmıştır. Yürürlük tarihi ise; 1982 olarak öngörülmüştür. Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun; 1993 yılında baştanbaca bir değişiklik geçirmiştir. Çocuk Koruma Kanunu uyarınca, 81 ilde çocuk mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. Bu mahkemelerin olmadığı illerde, çocuklar, yetişkinler için olan mahkemelerde yargılanmaktadır (AB 2011).

Son yıllarda AB ile olan ilişkilerin ilerlemesi, özellikle çocukların yargılanması ile ilgili mevzuatta kanunlarda değişiklik yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda toplum yaşamında çok önemli bir yere sahip olan Türk Ceza Kanunu, bununla birlikte Ceza Muhakemesi Kanunu ve İnfaz Kanunu yenilenmiştir. Bu süreçte, çocuklarla ilgili yargılama usulleri düzenleyen 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine Çocuk Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Çocuk adaleti ile ilgili olarak, Haziran 2010’da Terörle Mücadele Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve diğer yasal düzenlemelerde yapılan değişikliklerden sonra,

⁴ 5 yaş altı ölüm hızı – Her 1.000 canlı doğum içinde ifade edilen, doğum ile tam olarak 5 yaş arasındaki ölme olasılığı.

çocukların, kolluk kuvvetlerine mukavemet etmeleri veya terör örgütlerini destekleyen gösterilerde propaganda suçu işlemeleri halinde, terör suçu veya terör örgütü üyesi olma suçuyla cezalandırılmayacağı öngörülmektedir. Söz konusu kanun aynı zamanda, Terörle Mücadele Kanunu'nda yer alan "ağırlaştırıcı nedenlerin" çocuklara uygulanmayacağını ve çocukların sadece çocuk mahkemelerinde veya çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanacağını öngörmektedir (AB 2011). Bu düzenleme çocuk hakları açısından sevindirici bir gelişme olmasına rağmen henüz tam olarak uygulamaya geçirilememiştir. Nitekim çocuk adaleti konusunda faaliyet gösterecek çocuk mahkemeleri ülke genelinde kurulamamıştır. Çocuk mahkemelerinin bulunmadığı illerde ise çocuklar yetişkin mahkemelerinde yargılanmaktadır. Diğer yandan özgürlüğünden alıkoymak çocuklar için uygulanacak en son çare olması gerekirken tutuklu ve hapis cezası alan çocuk sayısı her geçen gün artmaktadır⁵. Avrupa Birliği Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporunda da belirtildiği gibi çocuklar cezaevlerinde kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Rapor 'da ayrıca çocukların, yargılama öncesi uzun tutukluluk sürelerine maruz bırakıldıkları, cezaevlerinin aşırı kalabalık ve sağlıksız oldukları, çocukların cezaevlerindeki diğer kişiler tarafından istismar edildikleri vurgulanmaktadır.

Kanımızca adalet alanında çocuğu korumanın en etkin yolu çocuğu suça karışmadan korumaktır. Çocuk suçluluğunun nedenleri arasında en önemlisi toplumsal eşitsizliğin somut ifadesi olan yoksulluktur. Nitekim çocuklar tarafından işlenen suçların çoğunun mala karşı diye tabir edilen ekonomik temelli nitelikte olması bu durumun açık kanıtı olarak görülebilir⁶. Öyle görünmektedir ki; yoksulluk ve dolayısıyla gelir adaletsizliği devam ettiği sürece suç ve suça alet olan çocuk sayısı her seferinde yeniden büyüyecektir⁷.

UNICEF, Türkiye'de Çocukların Durumu 2011 Raporunda 'da çocuk yoksulluğunu azaltarak ve ezeli olarak güç durumdaki çocukları belirleyip destekleyerek, çocukların suç işlemelerinin önlenmesi için daha çok çaba gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

⁵ TUİK, Türkiye'de 2013 yılında ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısının 6 bin 132 olduğunu açıklamıştır. (TUİK, 18622 Sayılı ve 22 Nisan 2015 tarihli haber bülteni). Oysa ki bu oran, İstanbul Milletvekili Sedef Küçük tarafından TBMM'ne sunulan 7/4757 Esas Nolu Yazılı Soru Önergesine Adalet Bakanlığı tarafından verilen 11.07.2012 tarihli cevabi yazıdan 2206 olarak açıklanmıştı. (<http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-5747sgc.pdf>).

⁶ Suç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar için bkz.Gürbüz ve Karabulut (2008), Kocadaş (2007), Bayındır, Özel ve Köksal (2007)

⁷ AB 2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda çocukların yaklaşık %30'unun (7,4 milyon) nispi yoksulluk düzeyinde yaşadığı ifade edilmektedir. Bu durumda, suça sürüklenmiş çocuk sayısında da artış şeklinde bir etki yaratması pek muhtemeldir.

5.2.4.4. Katılım Hakkı Alanında Yaşanan Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları

Çocuklarla ilgili sorunlu alanlardan bahsedilmesi gereken başka bir konu ise çocukların katılım hakkı ile ilgilidir. BM Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin hükümet düzeyindeki uygulamalar da dahil olmak üzere, çeşitli düzeylerdeki politikaların belirlenmesine çocukların katılmasını önermektedir (Hodgkin ve Newell, 1998: 154). Komitenin bu görüşü doğrultusunda Türkiye'de özellikle 2000'li yılların başından itibaren yerel yönetim teşkilatlarında çocukların kent yönetimindeki rolünün güçlendirilmesi ve yönetime aktif olarak katılabilmeleri amacıyla çocuk meclisleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Çocukların yerel düzeydeki kararlara katılımlarının sağlanması açısından bu tür oluşumların ortaya çıkması hiç şüphesiz sevindirici gelişmelerdir. Ancak kanımızca bu meclislerde alınan kararların belediye yürütme organlarının ne derece bağlayıcı olduğu bu meclislerin işlevselliği açısından sorgulanması gereken bir konudur. Nitekim birçok yerel yönetimin çocuk meclisi mevzuatlarında bu kararların niteliği konusu es geçilmişken Ankara ve İzmir büyük şehir belediyelerinin mevzuatında bu kararların sadece tavsiye niteliğinde olduğu belirtilmiştir⁸.

Okullarda demokrasinin uygulama alanı yaratılarak öğrencilerde demokrasi bilincini geliştirmek ve öğrencileri, hayatlarının her alanında demokrasiyi kullanan bireyler olarak yetiştirmek amacıyla Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi, hayata geçirilmiştir. Öğrencilerin okul çağlarında seçme- seçilme, oy kullanma ve demokratik katılımı uygulamalı olarak görmelerinin, bilinçli bir seçmen olma ve yönetime katılma davranışı kazanmalarında etkili olacağı konusunda beklentiler olsa da projenin algılanması, uygulanması ve yürütülmesi konusunda yaşanan sıkıntılar bu yönde kazanımların olmasını engellemektedir. Ayrıca söz konusu meclis kararlarının tavsiye niteliğinde olması da bir sorun teşkil etmektedir.

Sonuç olarak; ülkemizde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen katılım ve ifade özgürlüklerini gerçekleştirmeye yönelik bir takım kurumsallaşma çabalarına girilmişse de bu çabaların pek de yeterli olduğu söylenemez. UNICEF, Türkiye'de Çocukların Durumu 2011 Raporu'nda da çocukların görüş sahibi olma ve katılma haklarının yeterince tanınmadığı ifade

⁸Bkz. Ankara Çocuk Meclisi İç Tüzüğü Md 15, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi Yönetmeliği **Çocuk Meclisinin Kararları, Md.12**

edilmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu alanda ki sorunları gidermeye yönelik oldukça fazla yol alması gerekmektedir.

5.2.4.5. Çocuk İşçiliği Alanında Yaşanan Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları

Çocuklarla ilgili sorunlu alanlardan bahsedilmesi gereken başka bir konu ise çocuk işçiliği sorunudur. Çocuk işçiliği sorunu tüm dünya genelini ilgilendiren ve acil olarak çözüm bulunması gereken bir sorundur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok sayıda çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren koşullarda yasadışı olarak çalıştırılmaktadır⁹.

Gerekli denetim ve yaptırım mekanizmasının işletilmemesi halinde bu tür çocuk istismarı varlığını sürdürmeyi devam ettirecektir (Alp ve Sunal, 2008). Türkiye'de çocukların çalışması ve korunması ile ilgili yasalar da farklı düzenlemelere gidilmiş olması bu alanda yapılacak denetimleri de zorlaştırmaktadır. Örneğin; İş Yasası'nın 71. maddesinde de çalışma yaşının 15 olarak belirlendiği görülmektedir. 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaları yasaktır. Ancak yasada "..... 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler." denilmektedir. 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nda¹⁰ çırak olma yaşını tanımlarken 10. maddede de "14 yaşını doldurmuş olmak 19 yaşından gün almamış olmak" ifadesini kullanmıştır. 1593 sayılı Hıfzıssıhha Kanununun 173. maddesi de ".....on iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnudur. ..." hükmü ile çalışma yaşını 12' ye kadar düşürmüştür.

Ayrıca, 30/3/2012 tarihli ve 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 12' nci maddesinin 4702 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nda getirdiği düzenleme ile meslek liseleri öğrencilerinin "beceri eğitimi" adı altında işyerlerindeki işçi sayı sınırlamaları kaldırılmıştır. İş yerlerinin vasıfları,

⁹ TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre Türkiye'de çocuk sayısı 15 milyon 247 bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerde dir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken, %8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların %97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam etmektedir (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>)

¹⁰ 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nun adı 10.07.2001 tarihinde yürürlüğe giren ve bu Kanunun bazı maddelerini değiştiren 4702 sayılı Kanun ile Mesleki Eğitim Kanunu olarak değiştirilmiştir.

2001 yılında yapılan bir düzenleme ile 20 ve daha fazla işçi çalışan işletmelere düşürülmüştür. Ayrıca 3308 sayılı yasadaki 20'den fazla işçi çalıştıran işletmelerin beceri eğitimi yaptırdığı öğrencilerin sayısının mevcut çalışan sayısının % 10'dan fazla olamayacağı sınırlaması da 6287 sayılı Kanunun 12. Maddesi ile ortadan kaldırılmıştır. Böylece büyüklü küçüklü tüm işletmelerde çocuk emeği sömürsünü yaygınlaştıracak bir durum ortaya çıkmıştır.

Nitekim, çocuk işçiliği konusunda yaşanan olumsuzluklar birçok uluslar arası belgelerle rapor edilmiştir. Örneğin AB 2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporunda “en kötü biçimleri de dâhil olmak üzere, çocuk işçiliği devam etmekte ve hâlâ önemli bir husus olmayı sürdürmektedir. Mevsimlik fındık toplama işinde çocuk işçiliğinin önlenmesi için atılan adımlar sınırlıdır.... Çocuk işçileri ölümcül kazaların kurbanı olmaya devam etmiştir.” ifadeleri yer almaktadır.

5.2.4.6. Siyaset Alanında Çocuk Konusunun Ele Alınması

Bununla birlikte ilk kez 2011 yılı genel seçimlerinde, “çocuk konusu” partilerin odak noktası olmuş ve seçim beyannamelerinde yer bulmuştur.

Bu seçimlerde, CHP Bildirgesi, çocuk bütçesi oluşturmayı, çocuk hakları konusunda toplumsal farkındalığı arttırmayı, eşitsizlikleri gidermeyi, çocuk merkezleri kurulmasını, her çocuğa ücretsiz ve nitelikli eğitim ve sağlık hizmetleri sunulmasını, çocuklar için sosyal devlet uygulamalarının bir an önce hayata geçirilmesini, çocuk işçiliğinin önlenmesini hedeflemiştir. MHP Seçim Bildirgesi'nde ise, çocuk istismarının son bulması hedeflenmektedir. AKP Seçim Bildirgesi'nde, çocuğa yönelik temel kamu hizmetlerin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması, erken uyarı sisteminin kurulması, ombudsmanlık oluşturulması gibi öneriler sıralamıştır.

Bu şekilde çocuk konusu ve çocuğa yönelik sosyal politikaların siyaset sahnesinde ayrı bir tartışma konusu yapılması çocuk hakları açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Ancak incelenen seçim bildirelerinde eğitim, sağlık ve koruma sistemlerinin ele alınmış olunmasına rağmen çocuk adalet sisteminden hiç söz edilmediği görülmüştür. Bu durum ise şimdi olduğu gibi önümüzdeki günlerde de çocukların suça itilmesi ve suça itilen çocukların korunması, rehabilite edilmesi ve topluma karıştırılması konularının sorunlu kalacağına işaret etmektedir.

6. Sonuç

Bu araştırmada öncelikle çocuk ve çocuk hakları ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve ortaya konulduktan sonra, Türkiye’de çocukla ilgili devlet politikalarının dönemsel gelişimi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’nin çocuklarla ilgili sosyal politika alanlarında önceden beri süregelen sorunların varlıklarını devam ettirdiği gibi bunlara yenilerinin eklendiği ortaya çıkmıştır. Çocukların sağlık sorunları ve sokak çocukları ile kimsesiz çocukların korunması sorunları Türkiye’nin çözmesi gereken ezeli sorunlar olarak mevcudiyetini korumaktadır. Ancak hem değişen sosyo-ekonomik ve siyasal koşullar, hem de toplumların çocukluğa yönelik belirlemelerindeki değişimler sonucu yeni sorun alanları belirmiştir. Öncelikle, artık günümüzde çocukların çalıştırılması çocuk istismarının bir çeşidi olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan gelişen özgürlük anlayışında çocukların karar alma mekanizmalarından dışlanması da artık sorun olarak kabul edilmektedir. Bu nedenlerle, çocukları konu alan sosyal politika çalışmalarında hem çocukların korunması, eğitilmesi, yaşatılması gibi temel sorunlar giderilmeli, hem de çocuğu “özgürleştirici, yetkin kılıcı, karar verici” önlemlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça

AB İlerleme Raporu (2011), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 03 .03. 2012

AB İlerleme Raporu (2015), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 03 .02. 2015

AKYÜZ, Emine (2000), *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ankara: MEB Yayını.

AKYÜZ, Yahya (2002), “Çocuk Suçluluğu Konusunda Türk Eğitim Tarihinde İlk Önemli Araştırma”, *1. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyum*, Ankara: Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Yayını, s. 46-48.

AKYÜZ, Emine (2001), “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, *Milli Eğitim*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2001, S. 151. s.24-33 <http://www.pdrceyiz.biz/cocuk-haklari-sozlesmesinin-temel-ilkeleri -isiginda-cocugun-egitim-hakki-t3641.html>, Erişim Tarihi: 29 .11. 2011

ALBAYRAK, Hasan (1988), “Himâye-i Etfal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, C. IX, S.52.

ALP, A. Elçin, S. SUNAL (2008), “Sosyal Devlet Çerçevesinde Çocuk İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” Hukuksal Düzenlemelerin İstihdam Politikaları Üzerindeki Etkileri”, *Türkiye Ekonomisinin Sorunları Sempozyum Dizisi -2*, Kasım 2008, İstanbul, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/ metin/5.pdf> ,_Erişim Tarihi: 03 .11.2011

ANKARA Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi İç Tüzüğü, http://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=88&Itemid=88, Erişim Tarihi : 05.05. 2012

ATILGAN, Aydın, ATILGAN E.ÜMİT (2009), *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor)*, Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu.

AVRUPA İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesine Ek 12 Nolu Protokol'ü (Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), , <http://www.legislationline.org/documents/id/8181>, Erişim Tarihi: 03.03.2012

AYDOĞMUŞ, K., K. BALTAŞ, A., DAVASLIGİL , Ü (2006), *Ana-Baba Okulu*, İstanbul.

BAŞKAYA, Fikret (2009), “Sınav Sanayi ve Eğitimin Sefaleti”, *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, Y. 1, S. 4-5 (Eylül-Ekim 2009), ss. 44-49.

BELEDİYE Kanunu, K. N. 5393, K. T.:3/07/2005

BİRLEŞMİŞ Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (20 Kasım 1989), <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, Erişim Tarihi: 03 .11.2010

ÇAVUŞOĞLU, Turgay (2005), *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları (1917-1983)*, Ankara: SABEV Yayını.

ÇILGIN, S. Alev (2004), “Genç Cumhuriyetin Ütopyası: “Gürbüz Türk Çocuğu” *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 5, S.6, C.2004/1, ss. 97-120.

ÇOCUK Haklarına Dair Sözleşme, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/20512--Cocuk-Haklarina-Dair-Sozlesme.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2012

ÇOCUK Hakları Komitesi (2001), CRC/C/15/Add.152 / 8 Haziran 2001.

ÇOCUK Koruma Kanunu, K. N. 5395, K. T.03.07.2005.

ÇOCUK Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, K.N.2253, K.T.07.11.1979.

DEMİR, Fevzi, (2010), “Çalışma Hayatında Çocukların Korunması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı: Cilt 12

DEVLET Planlama Teşkilatı (DPT), (1984), *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, Ankara

DEVLET Planlama Teşkilatı (DPT), (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara

DEVLET Planlama Teşkilatı (DPT), (1995), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*, Ankara

DÖLEN, Emre (1994), “Sanayi Mektebi” *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6.

DUYAR, İzzet ve Barış ÖZNER (2003), *Çocuk İşçiler*, Ankara: Ütopya Yayını.

ELKIND, David (1999), *Çocuk ve Toplum*, Ö. Demet (çev.), Ankara: ÇOKAUM Yayını. No:3

ELMACI, Davut (2007), *Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarının Yerinden Yönetim Birimlerine Devri Konusunda Çalışanların Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Ve Ekonomisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

ERDEM, Hakan (2004), *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, İstanbul: Kitap Yayınevi, I. Baskı.

ERKAN, Hüsnü (1989), *Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

FRANKLIN, Bob (1993), *Çocuk Hakları*, T. Alev (çev.), İstanbul: I. Baskı.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1992), *İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Uygulanması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

GURBETOĞLU, Ali (2007), II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi (1908 – 1918), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

GÜRBÜZ Mehmet, M.KARABULUT (2008), “Fatih Polis Merkez Amirliğinin (Adana) Sorumluluk Sahasında Çocuk Suçlarının CBS ile Haritalandırılması ve Analizi” *Polis Bilimleri Dergisi*, S.2, C.10, ss. 51-78.

HOLT, John (2000), *Çocukluktan Kaçış*, S. Yılancı-C. Aksoy (çev.), İstanbul: Beyaz Yayını.

ILO (2002), *Every Child Counts: New Global Estimates On Child Labour*, Geneva Report For International Labour Office, April 2002.

ILO (2013), *Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends*, s., <http://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm>, Erişim Tarihi: 17.02. 2012

IPEC, (2009), *Action Against Child Labour: IPEC Highlights 2008*, ILO, Switzerland

İL Özel İdaresi Kanunu, K.No. 5302, K. T. 22.2.2005 R. G. 4.3.2005 – 25745.

İNAN A. Naim (1968). “Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, C.44,ss. 765-778

İSTANBUL Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi İç Tüzüğü, <http://ibbcocukmeclisi.ibb.gov.tr/>, Erişim Tarihi:05.05.2013

İŞ Kanunu, K.N. 4857. K.T.22/5/2003. R. G. 10/6/2003-25134

İZMİR Kent Konseyi Çocuk Meclisi Çalışma Yönergesi, <http://www.izmirkentkonseyi.org.tr/UploadedFiles/Dokumanlar/CocukMeclisiCalismaYonergesi.doc>. Erişim Tarihi:05.05.2013

KARATAY, Abdullah (2007), Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı.

KIRANLAR, Safiye, (2005), *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

KOCADAŞ, Bekir (2007), “Düşük Sosyo-Ekonomik Yapı Suç İlişkisi: Malatya’da Çocuk Suçluluğu”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 10, C. 10.ss.157-186

KONAR, Esin (2003), *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nin İncelenmesi (1926-28 Yılları)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KORAY, Meryem (2008), *Sosyal Politika*, Ankara: İmge Kitabevi.

KÖSTÜKLÜ, Nuri (2001), *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, Konya.

MAKAL, Ahmet (2007), *Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayını.

MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Erişim Tarihi: 08.08.2012, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/225_0.html, Erişim Tarihi: 03 .11. 2011

OKAY, Cüneyd (1998), *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler: 1850–1900*, İstanbul: Kırkambar.

OKAY, Cüneyd (1999), *Belgelerle Himâye-i Etfal Cemiyeti (1917–1923)*, İstanbul.

OKUR, Yasemin (1996), *Darüleytamlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ONAT, Umit (1994), “Ankara Dil Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’ne Başvuran Korunmaya Muhtaç Çocuklar Üzerine Bir Araştırma”, K. Karataş (edt.) , *4. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 2000’li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi*, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayın No:3.

ONUR, Bekir (2005), *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.

ONUR, Bekir (2009), *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, Ankara: İmge Kitabevi.

ÖZBAY F, YÜCEL, B. (2001), *Nüfus ve Kalınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*, Ankara: Hacettepe Üniv. Nüfus Etüdüleri Ens. Yayın No: NEE_HU.01.02.

ÖZBEK, Nadir (2002), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İstanbul: İletişim Yayını.

POSTMAN, N. (1995), *Çocukluğun Yok oluşu*, K.İnal (çev.), Ankara: İmge Yayını.

SARIKAYA, Makbule (2003), “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyetinin Çocuk Sağlığı Konusundaki Hedef ve Faaliyetleri.”.E. Gürsoy-Naskali, A. Koç (edt), *Savaş Çocukları- Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul: Umud Kâğıtçılık.

SEROZAN, Rona (2005), *Çocuk Hukuku* , Beta Yayınevi.

SHÇEK, (t.y.), “Gürbüz Çocuk Yarışmaları”, <http://www.shcek.gov.tr/gurbuz-cocuk-yarismalari.aspx> , Erişim Tarihi: 03.03.2011

SUNAL, Onur (2009), *Çocuğa Yönelik Sosyal Politika*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bölümü.

ŞENKAL, Abdülkadir (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa Yayını.

ŞİRİN, Tolga (2010), “Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk” <http://tolgasirin.com.tr/Yeni%20Anayasa%20ve%20C3%87ocuk.html+%22%C3%87ocuk+Haklar%C4%B1+Konusunda+Temel+Yakla%C5%9F%C4%B1mlari+paternalist%22&ct=clnk> , Erişim Tarihi: 03.11.2011

TOKOL, Aysen (2000), *Sosyal Politika*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No:163.

TUİK (2013), *Çocuk İş Gücü Anketi*, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, Erişim Tarihi: 13.02.2015

TUİK (2014), *İstatistiklerle Çocuk*, Haber Bülteni, S.18622 , 11/04 2015 , <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18622>, Erişim Tarihi: 04.02.2015

TÜRKİYE Cumhuriyeti Anayasası, K.N.2709, K.T.18.10.1982.

ULUÇ, Fatma (2008), *İlköğretim Programlarında Çocuk Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlaması, Eğitim Hukuku Ana Bilim Dalı.

ULUĞTEKİN, Sevda (1994), *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara: Bizim Büro.

UMUMİ Hıfızssıha K.N.1593. K.T. 24/4/1930, R.G 6/5/1930. 1489.

UNICEF (2008), *Dünya Çocuk Sağlığı Raporu*, United Nations Children's Fund, Ankara: UNICEF <http://www.unicef.org/turkey/pdf/cp46.pdf> , Erişim Tarihi: 03.03.2011,

UNICEF (2005), *Child Poverty in Rich Countries 2005, Innocenti Report Card*, UNICEF, No. 6, 26.01.2011, http://www.unicef.org/spanish/files/Children_Living_In_Poverty.pdf, Erişim Tarihi:06.06.2012

UNICEF (2010), *Annual Report 2010*, UNICEF, New York, s.5-9,.

UNICEF (2011), *Türkiye’de Çocuklarının Durumu Raporu*, http://www.unicef.org/turkey/hm/hm6b_cs.html, Erişim Tarihi: 06.02.2015.

UNICEF (2014), *Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Unicef%20SOWC%202014%20web.pdf>, Erişim tarihi: 06.07.2012

UZUN, Ahmet (2000), “ Sanayi Devrimi Esnasında Çalışma Şartları”, *Prof. Nusret Ekine’ e Armağan*, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, No: 38.

7/4757 Esas Nolu İstanbul Milletvekili Sedef Küçük tarafından TBMM’ne sunulan Yazılı Soru Önergesine Adalet Bakanlığı tarafından verilen 11.07.2012 tarihli Cevabi Yazı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-5747sgc.pdf>, Erişim Tarihi: 08.01.2015

WALL, John (2008), “Human Rights in Light of Childhood”, *International Journal of Children’s Rights*, Masrtinus Nijhoff Pub. N. 16, p. 523–543.

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/20512--Cocuk-Haklarina-Dair-Sozlesme.pdf>